

ДУМАТА КАТО ЛЕКСИКАЛНО СРЕДСТВО В ТЕКСТА

1. Какво представлява думата като езикова единица - Значение на думата

• **лексикално (речниково) значение** - чрез своите лексикални значения думите се свързват по смисъл, например: в изречение, изградено от сказуемо и подлог, думата вали по смисъл може да се свърже с дъжд и сняг, но не може да се свърже с човек, птица, сграда и т.н.;

Думите като лексикални единици – тяхното лексикално значение, произходът и класификацията им, се изучават от науката лексикология.

Лексикалното значение на думите се описва в тълковните речници.

Свържете думите от лявата колона с лексикалните значения, записани в дясната колона.

баница

чертеж на земна повърхност с условни знаци за планини, води, населени места и т. н.

карта

земноводно животно с дълги задни крака

жаба

тестено ястие от разточени кори с яйца и сирене

дим

смес от газове и сажди, която се отделя при горене

гама

стълбица от седем последователни тона с определени интервали между тях

Свържете думата със съответното ѝ лексикално значение.

книжен паричен знак

банкнота

мека кръгла шапчица

барикада

ограда, която служи за прикритие

барака

преграда от дълго дърво

барета

лека дъсчена постройка

бариера

• **граматично значение** – чрез своите граматични значения думите се свързват по форма, например в словосъчетание думата дъжд по форма може да се свърже само с формите за м. р. ед. ч. пороеен и поройният, но не може да се свърже с поройна, поройната, поройни и поройните.

2. **Каква е връзката между думата и текста** - всяка дума участва като градиво на текста с двете си значения – лексикално и граматично.

• Повечето думи в езика са **многозначни** – употребяват се с повече от едно значение. С кое от своите значения е употребена дадена дума, зависи от **контекста** – други думи, с които тя е свързана по смисъл и граматически в текста.

Коя от думите е многозначна?

- ☐ кокиче
- ☐ пластмаса
- ☐ коляно
- ☐ напитка

Коя от думите НЕ е многозначна?

- ☐ дете
- ☐ глава
- ☐ здравец
- ☐ прозорец

Според отношението между звуковия състав и значението им в лексиката на езика има:

• синоними – с различен звуков състав и сходно значение (например хубав и красив);

На кой ред думите са синоними?

- ☐ едър - дребен
- ☐ бягам - бягане
- ☐ благороден - великодушен
- ☐ необходим - достатъчен

• антоними – с различен звуков състав и противоположно значение (например добър и лош);

• омоними – с еднакъв звуков състав и различно значение (например град1 – населено място, и град2 – вид валеж).

Думите проявяват своето значение в текста, където означават различни неща от света извън езика и текста. Например в изречението

Бялата птица бавно кръжеше над бурното море.

чрез думите са назовани:

- действие – *кръжеше*;
- предмети – *птица, морето*;
- признаци на предметите – *бялата (птица), бурното (море)*;
- обстоятелства, при които протича действието: *бавно, над морето*.

3. Коя лексика е експресивна и коя – неутрална - в зависимост от това дали изразява, или не изразява отношението на говорещия, лексиката се дели на неутрална и експресивна. И неутралната, и експресивната лексика включват думи, означаващи и действия, и предмети, и признаци, и обстоятелства, т.е. от различни части на речта – съществителни имена, прилагателни имена, глаголи, наречия и т.н.

Неутрална лексика – включва думи, които не подсказват личното отношение на говорещия към нещата, назовани с тях. Към неутралната лексика спадат:

- думи, които се употребяват във всички сфери на общуването и които назовават неща от бита и от заобикалящия ни свят или познати на всички понятия. Например:

- съществителни имена: човек, мъж, жена, дете, планина, държава, живот, растение, любов, радост;

- прилагателни имена: червен, син, цветен, стъклен, метален, български, английски;

- глаголи: ходя, живея, влизам, мълча, питам, чета, тичам;

- наречия: вчера, днес, утре, вляво, надясно, горе, долу.

- **специализирана лексика** – думи термини, присъщи за научни текстове, например:

- съществителни имена: морфема, теорема, градус, епоха, атом, ускорение;

- прилагателни имена: граматичен, правоъгълен, климатичен, робовладелски, атомен;

- глаголи: анализирам, структурирам, класифицирам, определям, диференцирам, характеризирам.

Експресивна лексика – включва думи, които не само назовават нещо, а и изразяват личното отношение на говорещия към него – желанието му да усили даден признак, да придаде образност на речта си или да изрази емоция.

- В езика има думи, които, независимо от контекста, в който са употребени, са експресивни и имат емоционална окраска. Такива думи характеризират предметите. Например:

- прекрасен, чудесен, разкошен, които изразяват положителна оценка;

- отвратителен, отблъскващ, грозен, неприятен, непоносим, които изразяват отрицателна оценка.

Коя от думите принадлежи към неутралната лексика?

- ☐ стар
- ☐ изкуфял
- ☐ изперкал
- ☐ изкукал

Коя от думите принадлежи към експресивната лексика?

- ☐ говори
- ☐ разказва
- ☐ плямпа
- ☐ споделя

Експресивната лексика в текстовете от различни сфери на общуване :

- В разговорни текстове – „Офф, закъснях **ужасно** заради маратона. Всички улици в центъра са затворени. Не можеш **да се промъкнеш** с кола отникъде. Но пък видях тези, които стигнаха първи – направо **летяха** на финала.“
- В медийни текстове – „Завърши маратонът на София. В тазгодишната **оспорвана надпревара** взеха участие **рекорден** брой състезатели, които изпробваха своята издръжливост в спортменска **битка** помежду си. Официалният старт на грандиозното спортно събитие бе даден пред Националния стадион „Васил Левски“.
- В художествени текстове - „Пуснаха ме, изтичах надолу по стъпалата на трибуната и оттам – направо на пистата, защото **великият** крос започваше вече и двама състезатели от Гънторп чакаха, **залепнали** на стартовата линия като двойка бели кенгуру, готови да **се втурнат** напред. Стадионът представляваше **великолепно** зрелище...“ Из „Самотният бегач на дълги разстояния“, Алан Силитоу

Попълнете колоните на таблицата:

НЕУТРАЛНА И ЕКСПРЕСИВНА ЛЕКСИКА

Неутрална лексика	Експресивна лексика	Постигнат ефект чрез експресивната лексика	<i>едър човек</i>
		усилване на признак	<i>котка</i>
		образност	<i>хубава жена</i>
		положителна емоция	<i>говори</i>
		отрицателна емоция	<i>богиня, кукла, фея</i>
<i>котенце, маце, писанка</i>	<i>плямпа, дрънка, бръцолеве</i>	<i>гигант, великан, исполин</i>	

Трансформирайте изреченията, като замените тези от подчертаните думи и изрази, които принадлежат към неутралната лексика, с експресивни думи и изрази, които изразяват отрицателно отношение.

Не съм добре, защото по цял ден работя и нямам време да се видя с приятелите си.

Не го слушам, защото пак говори, без да спре, и не казва нищо спислено.

Непрекъснато ме гледа и това никак не ми е приятно.

Предполагам, че той ми е взел химикалката, защото последен писа с нея.

Новите ни съседи изглеждат много надменни.

Момчето се уплаши да не му се карат, и избяга.